

FOGLALKOZTATOTTSÁGI MAKROSTRUKTÚRA

DR. MURAKÖZY LÁSZLÓ

A foglalkoztatottsági makrostruktúra régóta a nemzetközi összehasonlítások egyik fő területe. Már C. Clark (3) és S. Kuznets (9) is kiemelték munkáikban a mezőgazdaságban, az iparban és a szolgáltatásban foglalkoztatottak szerkezeti átalakulásának fő tendenciáit, de napjainkban is újabb és újabb tanulmányok látnak napvilágot (például (6), (13)). E vizsgálódások sorához kapcsolódik ez a tanulmány is.

A foglalkoztatottak ágazati szerkezetét az elmúlt száz év rendelkezésre álló adatai alapján elemzem. 19 tőkés és 8 szocialista ország fejlődésén keresztül vizsgálom a mezőgazdaság, az ipar és a szolgáltatás ágazati arányait, valamint a tercier szektor belső szerkezetének alakulását. Elemzem e 27 ország foglalkoztatottsági szerkezetének változásait időben és a fejlettség függvényében, az 1870 és 1980 közötti időszakra, valamint a fejlettség szerinti jellemzőiket különböző időpontokban: az időszak elején, 1870-ben, a századfordulón, 1900-ban, az első világháború előtt, 1913-ban, a két világháború közötti utolsó békeévben, 1938-ban és a második világháború után 10 évenként, 1950-ben, 1960-ban, 1970-ben és 1980-ban. Az 1950 és 1980 közötti keresztmetszeti vizsgálatoknál egyes kérdéseknél további 30, elsősorban fejlődő országra is kiterjed az elemzés, így összesen 57 országot foglal magába. A táblákban néhány ország adata külön is szerepel. Így Anglia, az első iparosodó ország, az Egyesült Államok, amely Angliától átvette és napjainkig őrzi a vezető szerepet, a később induló, de felzárkózó Svédország, a második világháború után leggyorsabban fejlődő Japán és a szocialista országok közül Magyarország.

A mezőgazdaság, az ipar és a szolgáltatás szerkezete

A mezőgazdaság, az ipar és a szolgáltatás foglalkoztatottakon belüli arányainak általános alakulása jól ismert. Az iparosodás megindulásakor a népesség túlnyomó része a mezőgazdaságban tevékenykedik, egy kis része a szolgáltatásban és általában még ennél is kevesebb az iparban. A fejlődéssel párhuzamosan csökken a mezőgazdaság és nő a másik két ágazat részesedése. Mindez jól érzékelhető az 1. táblából is, amely bemutatja a három ágazat arányának 1870 és 1980 közötti alakulását.

A mezőgazdaság arányának az egész vizsgált időszakban csökkenő tendenciáját bizonyítja, hogy míg a XIX. században általában ez volt a legnagyobb ágazat, részesedése napjainkban a legfejlettebb országokban már csak néhány százalékot ér el.

1. tábla

A foglalkoztatottak megoszlása a három fő ágazatban
(százalék)

Megnevezés	Ágazat	1870.	1900.	1913.	1938.	1950.	1960.	1970.	1980.
		évben							
Átlag I.* . . .	Mezőgazdaság	56,4	48,6	47,9	44,9	38,1	29,3	19,7	13,3
	Ipar	24,7	28,1	27,6	27,1	30,9	35,6	38,0	36,8
	Szolgáltatás	18,9	23,3	24,5	28,0	31,0	35,1	42,3	49,9
Átlag II.** . . .	Mezőgazdaság	—	—	—	—	47,1	41,6	32,5	26,2
	Ipar	—	—	—	—	24,6	26,6	28,9	29,6
	Szolgáltatás	—	—	—	—	28,3	31,8	38,6	44,2
Anglia	Mezőgazdaság	17,0	9,7	9,3	6,1	5,1	3,9	2,7	2,6
	Ipar	52,3	54,6	54,3	45,9	47,7	45,9	43,3	37,6
	Szolgáltatás	30,7	35,7	36,4	48,0	47,2	50,2	54,0	59,8
Egyesült Államok	Mezőgazdaság	50,8	38,0	32,1	18,4	12,8	7,5	4,7	3,5
	Ipar	25,0	30,5	32,1	33,0	36,2	37,8	31,6	30,2
	Szolgáltatás	24,2	31,5	35,8	48,6	51,0	54,7	63,7	66,3
Japán	Mezőgazdaság	85,8	71,1	64,1	44,3	48,4	32,6	19,4	10,4
	Ipar	4,9	14,1	18,0	26,3	22,0	29,2	33,9	34,9
	Szolgáltatás	9,3	14,8	17,9	29,4	29,6	38,2	46,7	54,7
Magyarország .	Mezőgazdaság	70,6	70,7	65,0	53,0	51,9	40,8	26,1	21,9
	Ipar	9,8	12,7	17,8	24,0	22,4	32,8	43,7	41,4
	Szolgáltatás	19,6	16,6	17,2	23,0	25,7	26,4	30,2	36,7
Svédország . .	Mezőgazdaság	78,1	61,1	49,0	29,1	20,5	13,8	8,1	5,6
	Ipar	9,8	22,7	27,2	36,1	40,2	44,2	39,6	31,4
	Szolgáltatás	12,1	16,2	23,8	34,8	39,3	42,0	52,3	63,0

* Itt és a továbbiakban 27 ország rendelkezésre álló adatai alapján számított értékek. Az egyes országok ágazati arányainak számtani átlaga.

** Itt és a továbbiakban 57 ország rendelkezésre álló adatai alapján számított értékek. Az egyes országok ágazati arányainak számtani átlaga.

Megjegyzés. Itt és a további táblákban népgazdasági ágak használt csoportosítása: *mezőgazdaság*: mezőgazdaság, erdészet, halászat, vadászat; *ipar*: bányászat, feldolgozóipar, építőipar; *szolgáltatás*: közlekedés (közlekedés, hírközlés), kereskedelem (kereskedelem, pénzügyi szolgáltatás, vendéglátás), nem anyagi szolgáltatás (oktatás, egészségügy, szociális szolgáltatás, államigazgatás, személyi szolgáltatás, üzleti szolgáltatás, lakás, kommunális szolgáltatás). A szolgáltatás ágazat, a tercier szektor és az infrastruktúra fogalmát a szerző ebben a tanulmányban azonos értelemben használja.

Forrás: Lásd: (16)—(46).

Az 1. ábra a foglalkoztatottsági arány és a gazdasági fejlettség¹ közötti korreláció alakulását mutatja. A görbék az 1870 és 1980 közötti időbeni keresztmetszetek 27 országra vonatkozó korrelációs értékeit kötik össze.

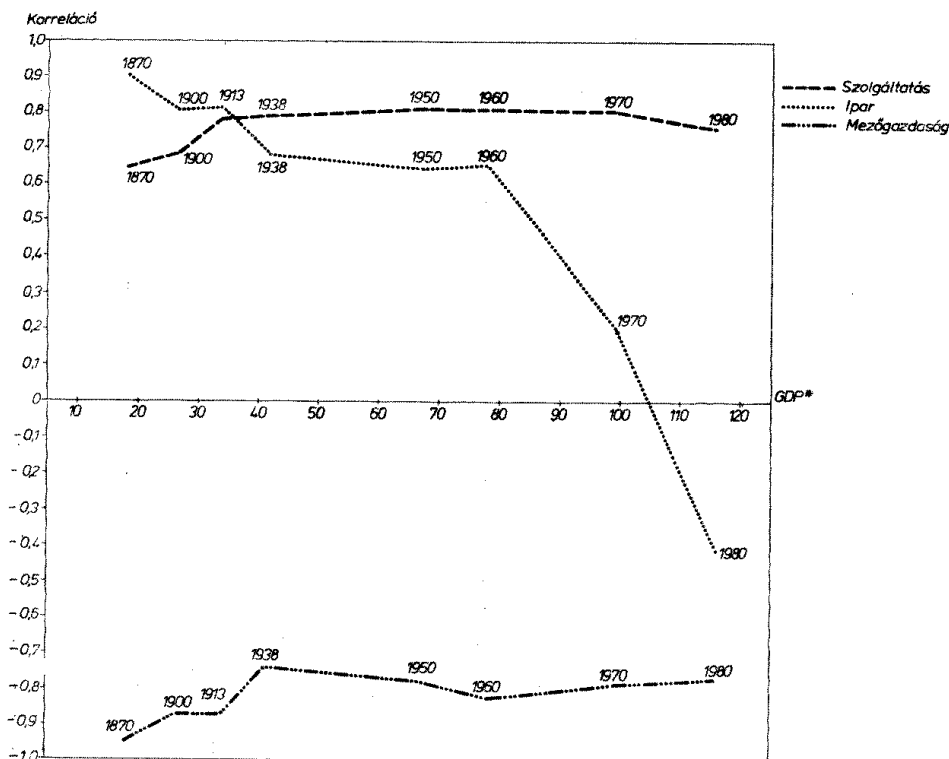
1870 és 1980 között a mezőgazdasági arány és a gazdasági fejlettség között igen erős negatív korreláció van. Az első világháború időszakáig a gazdaság legdinamikusabb ágazatát az ipar jelenti. A gazdasági fejlettséggel az ipar aránya mutatja a legszorosabb pozitív korrelációt, 0,8–0,9 körüli értéket. Az ipar aránya általában magasabb a szolgáltatásénál, és ez utóbbit az iparénál gyengébb, de egyre erősödő pozitív korreláció jellemzi. Az első világháborútól az 1960-as évekig terjedő fél évszázados időszakban az ipar és a mezőgazdaság átlagos értéke közel egyforma, a gazdasági fejlettséggel viszont már a szolgáltatás aránya mutatja a legerősebb, 0,8 körüli pozitív korrelációt, az iparnál ennél gyengébb, 0,6–0,7 közötti érték figyelhető meg.

Az 1960 óta eltelt negyedszázadban gyökeres fordulat következett be. Az ipar aránya és a gazdasági fejlettség közötti pozitív korreláció megszűnik, 1980-ban már –0,42-os érték a jellemző, miközben a szolgáltatás súlya továbbra is a fejlett-

¹ A gazdasági fejlettséget az egy főre jutó hozzáadott érték (GDP) nagyságával mérem. A fejlettségi szintre vonatkozó adatok 1870 és 1980 között az (1), (2), (5), (7), (10), (14), (15) alapján számított értékek.

séggel szoros összefüggésben növekszik. Az ipar átlagos aránya az utóbbi években csökken, és 1980-ban már jelentősen elmarad a szolgáltatásokétól. Az 1980-as évekre a legfejlettebb országokban a mezőgazdaság minimális aránya alakult ki, ezek a gazdaságok lényegében kétszektorúvá váltak, csökkenő ipari és dinamikusan növekvő szolgáltatási aránnyal.

1. ábra. Az egyes ágazatok aránya és a fejlettség közötti korreláció

* Az egy főre jutó GDP az Egyesült Államok 1970. évi GDP értékének százalékában.

Az elmúlt száz évben, akár az idő, akár a gazdasági fejlettség függvényében vizsgáljuk a foglalkoztatottsági makrostruktúrát, a legdinamikusabban a szolgáltatás ágazat növekedett, és napjainkban a fejlett országokban ez a legnagyobb szektor. A következőkben ennek az ágazatnak a szerkezetét elemezzük, azt, hogy a növekvő arány milyen belső szerkezetet takar.

A szolgáltatás ágazat nemzetgazdaságon belüli súlya

A szolgáltatás szektoron belül három fő ágazatot vizsgálunk, a közlekedést, beleértve a hírközlést, a kereskedelmet, ide számítva a pénzügyi szolgáltatásokat is, valamint a nem anyagi szolgáltatásokat. A 2. tábla az összes foglalkoztatottakon belüli arányuk alakulását, a 2. ábra pedig a foglalkoztatottság és a gazdasági fejlettség összefüggését mutatja 1870 és 1980 között.

Az időszak egészét tekintve a három ágazat közötti nagyságrendi sorrend általában állandó. A legnagyobb a nem anyagi szolgáltatások aránya, a legkisebb a közlekedésé, és a kettő között található a kereskedelem részesedése. A száz év alatt mind a három ágazat foglalkoztatottakon belüli aránya dinamikusan növekszik, és ahogy ez a 3. ábrából is látszik, pozitív korrelációt mutat a gazdasági fejlettséggel. A múlt század végéig csak a közlekedésre jellemző szorosabb korrelá-

A fejlett országokban a közlekedés leggyorsabb növekedése az első világháborúig, az 1920-as évekig terjedő időszakban figyelhető meg, párhuzamosan a vasút térhódításával. A vasút kiépítésében élen járó országokban 1920 közül a legnagyobb a közlekedés aránya, 8–11 százalék körüli, majd csökken, részben a közúti közlekedés elterjedése, részben a technikai fejlődés eredményeként. A modern közlekedési hálózatokat később kiépítő országok már az új technikai és szerkezeti jellemzőket hordozzák fejlődésükben, itt már nem ér el ilyen magas szintet a közlekedésben foglalkoztatottak aránya. 1980-ban a tőkés országokban a foglalkoztatottak 4–7, a szocialista országokban 5–10 százaléka dolgozik a közlekedésben.

A kereskedelem részesedése a legfejlettebb országokban a második világháborúig gyorsan növekedett, utána azonban az emelkedés üteme mérséklődött. A hetvenes, nyolcvanas években a tőkés országokban a kereskedelem aránya általában kétszerese a közlekedésének, 12–23 százalék között van, a szocialista országokban viszont csak 6–11 százalék.

A nem anyagi szolgáltatások részesedése az első világháborúig általában stagnál, sőt több országban csökken. Ebben az időszokban az összes foglalkoztatottnak átlagosan 12 százaléka dolgozott itt. A két világháború között arányuk növekedni kezdett és ennek üteme a második világháború után, különösen a hatvanas évektől kezdve felgyorsul. Az 1980-as években már átlagosan csaknem a foglalkoztatottnak 30 százaléka dolgozik itt a tőkés országokban, a szocialista országokban pedig 12–23 százaléka.

A legutóbbi időszakban már mind a kereskedelem, mind a közlekedés arányának növekedése lelassul, és a foglalkoztatottakon belüli arányukat tekintve a különböző fejlettségű országok között jelentős közeledés figyelhető meg. A szolgáltatás szektor legdinamikusabb ágazatává pedig egyre inkább a nem anyagi szolgáltatás válik, és ebből következően ennek arányát tekintve megerősödnek a fejlettség szerinti különbségek.

Áramlási irányok a foglalkoztatottsági makrostruktúrában

A korábban vázolt szerkezeti átalakulások szorosan összefüggnek a foglalkoztatottak számának ágazati változásával, az ágazatok közötti munkaerő-áramlással. A 3. tábla egy-egy évtizedre bemutatja, hogy az adott időpontban foglalkoztatottak hány százalékát érintette az előző tíz év munkaerő-áramlása. A nemzetgazdaság egészében a munkaerő-áramlás két forrásból származhat, egyrészt kívülről, a munkaképes korú népesség növekedéséből, a gazdasági aktivitás fokozódásából, bevándorlásból stb., másrészt a belső, ágazatok közötti áramlásból, mivel az egyik ágazatból felszabaduló munkaerő létszáma növelheti a másik szektor foglalkoztatottainak számát. A kettő összege adja az összes munkaerő-áramlást.²

1870 és 1980 között az összes munkaerő-áramlás átlagosan 10–15 százalék, ami azt jelenti, hogy egy-egy időpontban minden száz foglalkoztatott közül az előző évtizedben 10–15 fő vagy újonnan állt munkába, vagy az egyik ágazatból a másikba vándorolt. A második világháborúig ebből 8–11 fő új munkavállaló, és 2–4 fő változtat ágazatot. A világháború után lényeges változás következik be, 5–6 fő az új munkavállaló, és a nagyobb részt, 8–9 főt az egyik ágazatból a másikba kerülők jelentik. A külső munkaerő-áramlás átlagos nagysága a második világháború után tehát lényegesen csökken, de ezt ellensúlyozza az ágazatok közötti belső áramlás megnövekedése, amely már a munkaerő-áramlás 60 százalékát adja.

² Természetesen mindig csak a munkaerő-áramlás végeredményét, a beáramlás és a kiáramlás egyenlegét tudjuk mérni.

3. tábla

Megnevezés	Év	Munkaerő-áramlás									
		az összes foglalkoztatott százalékában			az adott ágazat foglalkoztatottainak százalékában						
		külső	belső	összes	mezőgaz- daság	ipar	szolgá- latás	közleke- dés	kereske- delem	nem anyagi	
Átlag I.	1870	10,0	2,0	12,0	0,0	14,4	19,2	25,0	19,2	11,5	
	1900	8,0	2,0	10,0	2,0	12,0	18,0	25,2	25,2	10,8	
	1913	11,0	4,0	15,0	-3,0	16,5	16,5	14,9	9,9	6,6	
	1938	11,0	4,0	15,0	0,0	15,0	19,2	7,8	13,7	15,6	
	1950	5,0	8,0	13,0	-11,7	13,0	13,0	10,4	11,7	7,8	
	1960	6,0	9,0	15,0	-42,0	21,0	18,0	16,0	19,8	14,4	
	1970	6,0	9,0	15,0	-54,0	9,0	22,5	11,3	22,5	27,0	
	1980	6,0	9,0	15,0	-24,0	4,5	19,5	9,8	13,7	17,6	
Átlag II.	1950	11,0	7,0	18,0	-14,4	21,6	19,8	13,9	17,8	7,9	
	1960	9,0	9,0	18,0	-23,4	21,6	25,2	27,7	25,2	22,7	
	1970	10,0	9,0	19,0	-32,3	17,1	28,5	20,0	25,7	28,5	
	1980	18,0	9,0	27,0	-24,3	8,1	35,1	21,1	35,1	31,6	
Anglia	1870	8,1	1,5	9,6	-9,1	8,2	17,2	11,9	39,2	16,7	
	1900	12,8	0,5	13,3	-5,4	15,1	14,2	21,7	29,4	6,6	
	1913	12,3	0,0	12,3	8,1	11,8	14,0	10,8	24,9	12,8	
	1938	9,8	0,6	10,4	-9,1	4,7	17,0	6,1	23,1	16,6	
	1950	4,1	0,3	4,4	-5,0	5,9	3,8	-1,8	-2,8	7,2	
	1960	5,4	0,9	6,3	-23,3	1,7	11,0	-1,8	17,7	10,3	
	1970	-1,0	3,4	2,4	-46,0	-7,1	6,3	-8,9	-3,6	14,3	
	1980	5,9	4,6	10,5	-0,6	-12,2	17,4	-0,3	17,1	20,7	
Egyesült Államok	1870	18,2	0,0	18,2	3,5	34,4	32,4	25,6	32,0	22,9	
	1900	17,9	0,0	17,9	6,9	23,9	25,4	27,1	27,9	22,8	
	1913	20,6	0,0	20,6	5,8	24,4	30,4	34,2	29,0	29,3	
	1938	4,3	3,2	7,5	-17,6	7,4	10,6	-70,8	12,2	24,2	
	1950	13,6	3,1	16,7	-24,7	21,4	17,6	32,1	23,4	12,8	
	1960	6,9	4,4	11,3	-58,7	10,8	13,2	-12,6	26,7	6,1	
	1970	17,0	1,6	18,6	-33,4	0,7	28,8	2,6	19,3	39,9	
	1980	23,2	0,0	23,2	1,1	20,1	25,8	22,5	20,7	28,9	

Japán	1870	15,6	0,0	15,6	12,3	44,3	23,7	5,1	22,4	29,5
	1900	8,6	0,0	8,6	0,8	31,7	24,6	4,6	23,5	18,7
	1913	5,0	3,3	8,3	-5,1	25,8	21,2	40,7	18,9	15,7
	1938	9,6	0,9	10,5	-2,1	28,8	6,5	15,0	1,7	9,2
	1950	25,3	5,6	30,9	-11,7	4,4	50,0	37,8	46,1	30,0
	1960	20,3	8,6	28,9	-26,3	55,5	33,0	16,7	41,7	21,5
	1970	15,7	9,4	25,1	-48,5	27,5	33,7	16,2	19,4	53,1
	1980	12,7	2,9	15,6	-28,1	10,7	21,8	12,6	20,8	24,9
Magyarország	1870	2,0	1,0	3,0	5,4	14,4	-9,6	-16,3	10,6	-8,6
	1900	12,0	0,0	12,0	9,6	20,4	12,0	42,0	18,0	7,2
	1913	0,0	5,0	5,0	-8,5	28,5	4,0	14,4	10,8	-4,0
	1938	4,0	2,0	6,0	-6,0	25,8	9,0	-5,4	23,4	7,2
	1950	3,0	0,0	3,0	2,4	0,0	8,1	25,1	-4,1	7,3
	1960	12,8	4,5	17,3	-10,9	40,4	15,2	39,1	-34,2	5,8
	1970	5,4	12,5	17,9	-47,7	29,1	17,2	18,4	17,3	25,8
	1980	1,8	5,3	7,1	16,8	-3,8	19,5	10,9	19,1	19,8
Svédország	1870	10,2	0,0	10,2	5,2	26,7	22,5	-	-	-
	1900	12,3	0,0	12,3	0,4	36,2	23,2	-	-	-
	1913	12,4	4,5	16,9	-9,1	26,9	40,3	16,2	16,0	11,0
	1938	3,2	6,0	9,2	-20,5	13,4	12,3	4,9	21,9	6,6
	1950	8,8	6,6	15,4	-32,1	21,1	17,5	24,6	25,6	8,6
	1960	4,7	5,7	10,4	-41,3	13,3	10,8	-3,6	7,9	17,7
	1970	5,0	7,4	12,4	-61,7	-5,9	23,7	2,1	10,5	34,9
	1980	19,6	7,5	27,1	-17,4	-5,7	36,2	16,0	-1,2	33,1

* A munkaerő be- és kiáramlásának egyenlege.
 Forrás: Lásd az 1. táblánál.

A mezőgazdaság munkaerő-áramlása jellegzetes képet mutat. Kezdetben általában még itt is nő a foglalkoztatottak száma, de kisebb mértékben, mint a másik két ágazatnál. Így a mezőgazdaság aránya már csökken, majd megkezdődik az itt dolgozók eláramlása, ez a nemzetgazdaság belső munkaerőmozgásának fő forrása. Különösen az 1950-es és az 1960-as években nagymértékű az eláramlás, egy-egy évtizedben a felére csökkent az itt foglalkoztatottak száma.

Az 1960-as évekig hasonló mértékű munkaerő-áramlás figyelhető meg az iparban és a szolgáltatásban. 1870 és 1960 között egy-egy évtizedben az ágazatban foglalkoztatottnak 12–21 százaléka, vagyis minden száz dolgozóból 12–21 fő állt munkába mind az iparban, mind a szolgáltatásban. Az 1960-as és az 1970-es években viszont jelentősen csökkent az ipari létszám növekedése, a szolgáltatásban pedig lényeges növekedés tapasztalható. Az ipari foglalkoztatottak 9 százaléka és a szolgáltatásban dolgozók 22,5 százaléka állt átlagosan munkába az 1970 előtti évtizedben. Ugyanez 4,5 százalék és 19,5 százalék 1970 és 1980 között. Az ipari arány csökkenése a legtöbb országban még növekvő létszámot jelent, de a következő évtizedekben várhatóan egyre több országban megkezdődik az ipari létszám csökkenése, és felgyorsul az arány csökkenése. Mivel a mezőgazdasági létszám már igen alacsony, ezért a jövőbeni belső munkaerő-áramlás fő forrásává az ipar válhat a legfejlettebb országokban.

A szolgáltatás ágazaton belül a közlekedés, a kereskedelem és a nem anyagi szolgáltatások területén egyaránt jelentős a munkaerő létszámának növekedése. Az első világháborúig, az 1920-as évekig tartó időszakban a közlekedésbe a legnagyobb a munkaerő-áramlás, egy-egy évtizedre 15–25 százalékos. A második világháború után a kereskedelemben nő a legnagyobb mértékben a foglalkoztatottság, az 1960-as években minden ötödik kereskedelmi dolgozó az előző évtizedben került az ágazatba. A legutóbbi évtizedben pedig a nem anyagi szolgáltatásoknál a legnagyobb a létszámnövekedés, minden száz dolgozó közül 17–27 fő az előző tíz évben állt itt munkába.

Fejlődési pályák

Mielőtt az általános tendenciákon belüli sajátosságokra térnék rá, ki kell emelni, hogy az ágazatok foglalkoztatottakon belüli arányai nem mutatják a társadalom összes munkavégzésének a megoszlását (6). Egyrészt azért, mert az egyes szektorokon belül jelentős alaptervékenységen kívüli munkavégzés is lehet, például a mezőgazdaságban kiterjedt ipari tevékenységet is folytathatnak. Másrészt azért, mert a munka számottevő része nem társadalmilag szervezett keretek között folyik, ilyen például a háztartásokban kifejtett munka. A társadalmilag számba vett és az összes társadalmi munkatevékenység nagyságának és ágazati szerkezetének az eltérése más és más a különböző történelmi korokban és a különböző országokban, országcsoportokban. Az eltérő makrostrukturális fejlődésnek ez is egyik fontos, de nehezen kimutatható eleme lehet.

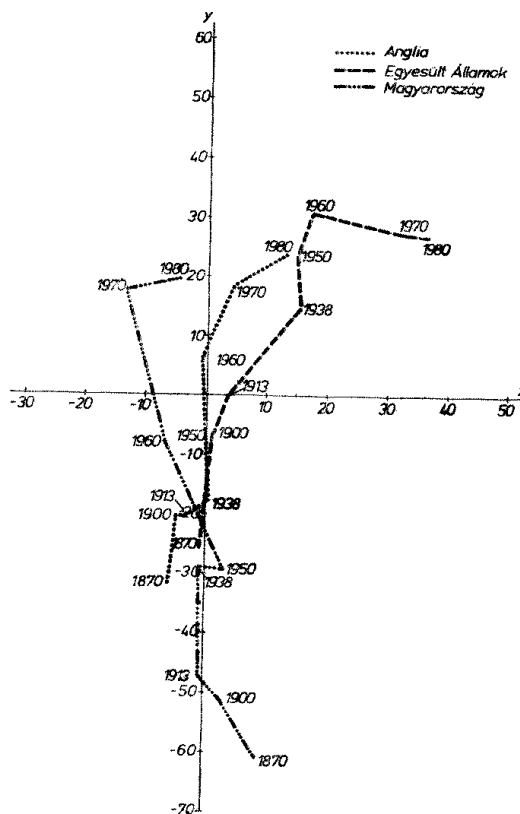
Az előzőekben a foglalkoztatottsági makrostruktúra évszázados változásának legfontosabb, általánosan ható összefüggéseit emeltük ki. De az országok egyedi fejlődését is figyelembe véve, az általános tendenciákon belül jelentős különbségeket találunk. A fő ágazatok arányainak alakulása eltér az egyes országok, országcsoportok fejlődésében, és különbözik az egyes időbeli keresztmetszetek esetében. Mindez nem csupán az egyes gazdaságok eltérő természeti és földrajzi adottságaiból ered. A gazdasági fejlődés, fejlettség és a foglalkoztatottsági makrostruktúra összefüggése történelmileg változik. Azonos fejlettségi szinthez, ha más-

más korszakban érik azt el a nemzetgazdaságok, más-más foglalkoztatottsági szerkezet illeszkedhet, és megfordítva, adott szerkezethez különböző időszakokban eltérő fejlettségi szintek tartozhatnak. Az egyes ágazatok arányai és a gazdasági fejlettség közötti korrelációk korábban bemutatott jelentős és jellegzetes változásai az elmúlt évszázadban jól bizonyítják ezt.

Az országok a világgazdaság részeként fejlődnek, és a világgazdaság, az általa közvetített hatások visszahatnak az egyes nemzetgazdaságok iparosodására és gazdasági növekedésére. A korábban iparosodó országok tapasztalatai, világgazdasági jelenléte részben megkönnyíti, részben megnehezíti a később induló gazdaságok fejlődését, de mindenképpen befolyásolja azt. Adott időszakokban induló országok fejlődése magában hordozza a korszak jellegzetességeit, majd később fokozatosan alkalmazkodik a változó világgazdasági és belső feltételekhez.

A mezőgazdaság, az ipar és a szolgáltatás ágazat foglalkoztatottsági szerkezetét tekintve a tőkés országok fejlődésében két lényegesen különböző makrostrukturális pályát figyelhetünk meg. Egyik a legkorábban iparosodó országokat jellemzi, és jellegzetes képviselője Anglia. A másik pálya hordozója a később induló, de a századforduló körül már élre törő Egyesült Államok. A három ágazat együttes szerkezetének alakulásában megmutatkozó lényeges különbség jól érzékelhető a 3. ábrán is.

3. ábra. A foglalkoztatottsági makrostruktúra fejlődése

Megjegyzés: az X tengelyen a szolgáltatás és az ipar arányának, az Y tengelyen az ipar és a mezőgazdaság arányának különbsége szerepel.

Itt a három ágazati arány helyett két értéket kísérvnk figyelemmel: a szolgáltatás és az ipar arányának a különbségét (X), valamint az ipar és a mezőgazda-

ság részesedésének az eltérését (Y). Mivel a három ágazat összege száz, ezért a mezőgazdaság, az ipar és a szolgáltatás meghatározott szerkezete és a hozzá tartozó X és Y értékek között kölcsönös és egyértelmű összefüggés van.

A legelőször iparosodó országokban, Angliában, Belgiumban, Németországban és Svájcban már a XIX. század közepére viszonylag magas ipari arány alakult ki, amely a századfordulóig, az első világháborúig még növekedett. Ezek az országok a kor legfejlettebb iparával rendelkeztek, de ez a későbbi korokhoz képest még szükségszerűen alacsonyabb színvonalon állt, viszonylag magas munkaerőigénnyel, és ez tükröződik az ipar magas arányában is. A XIX. század közepén az ipar arányától lényegesen elmarad a tercier szektorban foglalkoztatottak súlya, annak mindössze csak felét, egyharmadát éri el. Ez azonban nem jelenti az infrastruktúra színvonalának a kor követelményeitől való elmaradását. Ebben az időszakban még a legfejlettebb infrastruktúra is csak viszonylag alacsony foglalkoztatottságot követelt meg a társadalmilag szervezett szolgáltató szektorban, és a szolgáltatások jelentős részét a háztartások, sőt a termelő vállalatok is maguk végzik. Az ipar aránya ezekben az országokban 47 és 55 százalék között tetőzik, és a tercier szektor részesedése ettől lényegesen, 10–18 százalékponttal elmarad, és 35–39 százalék között található.

Egészen az első világháborúig az Anglia képviselte makrostrukturális fejlődési pálya képviselte a meghatározó fő áramlatot, a fő fejlődési utat. Ahogy a 3. ábrán is látható, az iparosodás kezdeti szakaszában az ipar aránya mind a mezőgazdasághoz, mind a szolgáltatáshoz viszonyítva nő. A vizsgált több mint száz év alatt ekkor a legerősebb az ipari arány és a fejlettségi szint közötti korreláció, a regressziós egyenes ekkor a legmeredekebb.

A XIX. századi iparosításban döntő elemet jelent a közlekedés forradalmasodása. A vasútépítések egyrészt elősegítik és megkövetelik a gépi nagyipar, a nehézipar kifejlődését, másrészt lehetővé is teszik azt a megfelelő szállítási feltételek biztosításával. A nehézipar fő piacát a vasútépítések jelentik, és a vasúti szállítások zömét az ipar szén, vas és építőanyag-szükséglete határozza meg. A nehézipar és a vasutak egymással kölcsönhatásban, egymást erősítve fejlődtek. A XIX. század iparosításának fő motorja az I. osztály, a termelési eszközök termelésének növekedésében rejlett. Az infrastruktúrán belül kitüntetett szerepe van ekkor a közlekedésnek és azon belül is döntően a vasútnak. A tercier szektor fő ágazatai közül, ahogy a korábbiakban láttuk, a közlekedésre jellemző ebben a korszakban a fejlettségi szinttel való legerősebb korreláció.

Az Egyesült Államok, Kanada és később Japán fejlődése sok szempontból különbözik az előző országcsoportétól. Ezek az országok hatékonyan átvették és átveszik a korábban iparosodó országok technikai, műszaki és tudományos eredményeit, szervesen integrálva azokat saját fejlődésükbe. Az iparosodásukhoz felhasznált technikai színvonal szükségszerűen magasabb volt a korábban iparosodó országokénál, és ez a lehetőség kedvező belső feltételekkel párosult. Ezeknek az országoknak a viszonylag magas technikai színvonal eredményeként a rendelkezésre álló összes munkaerőnek kisebb hányadát kellett lekötöniük az iparban. Az első világháborúig az ipar és a szolgáltatás aránya közel hasonló, ez utóbbi valamivel magasabb. A két világháború között egyre nő a különbség közöttük, de még az ipar aránya is növekszik. A második világháború után az ipar részesedése 35 és 38 százalék közötti értéknél tetőzik. Ez 10–20 százalékponttal alacsonyabb a legkorábban iparosodó országokban megfigyelhető legnagyobb ipari aránynál. A szolgáltatás aránya viszont itt jelentősen, 10–20 százalékponttal meghaladja az ipar maximális arányát, így éppen fordított a helyzet, mint az előző csoportnál.

Az Egyesült Államok fejlődésében, különösen az első világháború utáni évtizedektől kezdve, a szolgáltatásokon belül a kereskedelem szerepe igen jelentős, részesedése kiugróan nagy, bár hozzá kell tenni, hogy az 1960-as évekig az összes tőkés országban ez a terciér szektor legdinamikusabb ágazata. A kereskedelem növekvő szerepe összefüggésben van a tőkés gazdaság átalakulásával mind az Egyesült Államokban, mind a többi kapitalista országban. A gazdasági növekedés egyre inkább összekapcsolódott a fogyasztási cikkek piacával, az e piacon történő értékesítéssel, ahogy ez különösen a második világháború után a „fogyasztói társadalom” terminológiában is tükröződik. Az értékesítés fokozódó jelentősége és különösen a személyes fogyasztási célú eladás szerepének növekedése az egyik fő oka a kereskedelem ilyen súlyának az Egyesült Államokban, és előretörésének az egész kapitalista gazdasági rendszerben.

Az angol fejlődési pálya mellett tehát kibontakozott egy attól lényegesen eltérő foglalkoztatottsági makrostruktúra, amelyet az Egyesült Államok képvisel. Az első világháborútól kezdve elveszíti meghatározó szerepét a legkorábban iparosodó országokra jellemző szerkezet, és egyidejűleg több nemzetközi főáramlat figyelhető meg. Az eddig nem említett fejlett európai országok (Svédország, Franciaország, Dánia, Finnország, Hollandia stb.) a két főáramlat között fejlődnek egészen az 1960-as évekig, közel a nemzetközi átlaghoz. Az első világháború utáni időszakban a makrostruktúrák nem azonos irányba haladnak, az egyes országok, országcsoportok fejlődése szétvált, több – egymástól szerkezetileg lényegesen eltérő – főáramlat alakult ki.

A fejlődés előrehaladtával a legkorábban iparosodó országokban is megáll az ipar arányának növekedése, majd csökkenni kezd, és a szolgáltatás fokozatosan a legnagyobb ágazattá válik. Ebben a belső fejlődés mellett nagy szerepet és egyre nagyobb szerepet játszanak a világgazdaság által közvetített sokoldalú hatások, és az idő előrehaladtával a foglalkoztatottsági szerkezetek közeledése figyelhető meg.

A nemzetközi összehasonlítás és a történelmi fejlődés tanulságai azt mutatják, hogy az angol típusú iparosítás fogalmát nem lehet egyszerűen az ipari foglalkoztatottak számának gyors növekedésével azonosítani. Ahogy a 3. tábla bemutatta, a fejlett országokban a külső munkaerő-áramlás a második világháború után csökken, de a múlt század közepétől az egészen addig eltelt időszakban lényegében ugyanolyan szinten volt. A második világháború után megnő a belső munkaerő-áramlás nagysága, ellensúlyozva a külső forrás csökkenését, így az összes munkaerő-áramlás nem változik lényegesen. Átlagosan nézve az ipari munkaerő-áramlás 1870 és 1960 között közel hasonló szinten van. A foglalkoztatottakat tekintve Anglia és az Egyesült Államok iparosítása között a különbség nem az ipari létszám növekedési ütemében van, hiszen az például az Egyesült Államokban kezdettől fogva lényegesen magasabb, hanem az áramlás irányában, az ipari létszámnövekedés terciér szektorhoz viszonyított nagyságában, és ennek következtében az ipari foglalkoztatottak arányában mutatkozik meg.

Paradox módon, a sajátos történelmi körülmények következtében éppen az Egyesült Államokban, Japánban és Kanadában a legmagasabb az egész vizsgált időszakban az összes munkaerő-áramlás mértéke, és ennek következtében igen nagy az ipari munkaerő-állomány növekedési üteme is. De ezekben az országokban kezdetben az iparéhoz hasonlóan magas, később pedig annál is nagyobb a terciér szektor létszámnövekedése, így alakult ki az ipar viszonylag alacsony aránya.

A legkorábban iparosodó országokban már a XIX. század első felében, tehát a most vizsgált időszak előtt kialakult az iparba való nagyobb munkaerő-áramlás

eredményeként a magas ipari arány. A XIX. század második felében éppen ezekben az országokban, amelyek a kor legfejlettebb gazdaságai voltak, jelentek meg az új infrastrukturális igények, és ez egyre nagyobb szolgáltatási arányt követelt meg. Ezekben az országokban már ekkor lényegesen gyorsabban növekszik a terciér szektor foglalkoztatottainak a száma, mint az iparé, az áramlás fő felvevő területe a szolgáltatás ágazat. Ennek a folyamatnak az eredményeként a XX. században Angliában már rögtön a századforduló után megkezdődik ezekben a gazdaságokban az ipari arány csökkenése, a makrostrukturális fejlődési pálya módosítása, az új főáramlathoz való hosszán tartó és fokozatos közeledés.

Az 1960-as évektől az összes fejlett tőkés országban hasonló irányú makrostrukturális átalakulás indul meg, amelyben iránymutató az Egyesült Államok fejlődése. A kapitalista országok többségében felgyorsultak a makrostrukturális változások, a különböző tőkés országcsoporthoz fejlődésében a hasonló vonások erősödtek meg, az utóbbi évtizedben egyre inkább az Egyesült Államok szerkezetéhez közelít a többi tőkés ország is. 1980-ban, ahogy a 4. ábra is mutatja, a fejlett tőkés országok foglalkoztatottsági struktúrája a korábbiaknál sokkal egységesebb képet mutat.

Úgy tűnik, hogy a különböző makrostrukturális fejlődési pályákon napjainkhoz érkező tőkés országokban fokozatosan egymáshoz hasonló, a mai kor követelményeihez illeszkedő foglalkoztatottsági szerkezet alakul ki.

Az 1960 utáni időszak egyik legfontosabb vonása, hogy megszűnik az ipar hagyományosan szoros összefüggése a fejlettségi szinttel. 1980-ban az ipari foglalkoztatottak aránya és a fejlettség között már negatív a korreláció. A mezőgazdaság részesedése minimális szintre csökken, a legfejlettebb országok foglalkoztatottsági szerkezete kétszektorúvá válik, és azon belül is egyre inkább a szolgáltatás ágazat a meghatározó, az ipar aránya csökken. A terciér szektoron belüli megoszlást tekintve 1980-ban már mind a közlekedés, mind a kereskedelem aránya negatív összefüggést mutat a fejlettséggel, a nem anyagi szolgáltatásokat viszont egyre erősödő pozitív korreláció jellemzi. 1980-ban az Egyesült Államokban a nem anyagi szolgáltatásokban a foglalkoztatottak 40,7 százaléka dolgozott, 7 százalékponttal többen, mint az iparban és a mezőgazdaságban, és ebből 25,6 százalék, az összes munkaerő-állománynak egynegyede az oktatás, az egészségügy, a szociális és üzleti szolgáltatások területén.

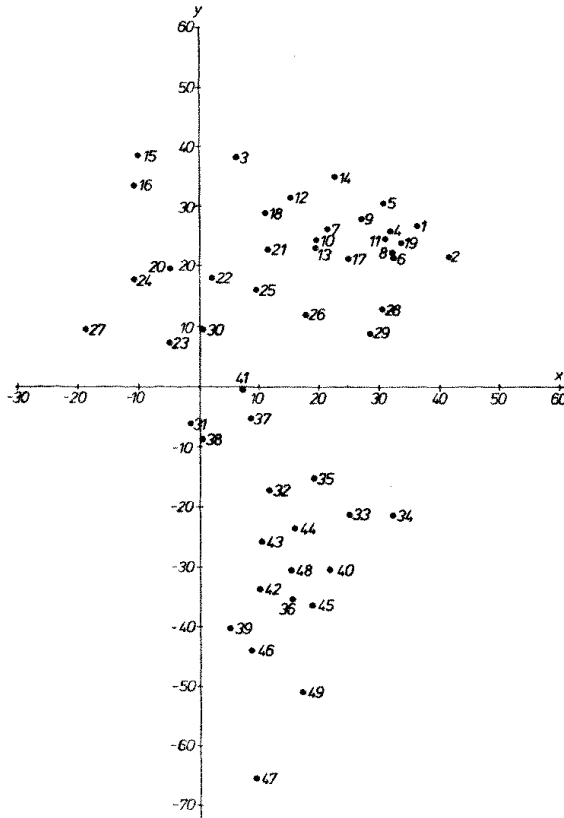
A munkaerő-áramlás irányai is változóban vannak. A növekedés fő területét a nem anyagi szolgáltatások adják, a munkaerő-áramláson belül nagyobb részt kitevő belső áramlás forrásaként csökken a mezőgazdaság, és megnő az ipar, valamint a szolgáltatás ágazaton belül a közlekedés és később majd a kereskedelem szerepe is.

Valószínűnek látszik, hogy az ezredfordulóig terjedő időszakban a fejlett tőkés országok a korábbi eltérő pályák ellenére már viszonylag egységesen fejlődnek tovább, és ennek során folytatódnak az utóbbi évtizedekben kibontakozó tendenciák. Minimális mezőgazdasági, csökkenő ipari arány mellett tovább tart a terciér szektor térnyerése, és itt fog dolgozni a foglalkoztatottaknak több mint kétharmada.

A kelet-európai szocialista országok a második világháború utáni évtizedekben a kialakított gazdaságpolitika talaján igen gyors ütemű iparosítást hajtottak végre, amelynek során jelentősen átalakult a foglalkoztatottak ágazati megoszlása is. A mezőgazdaság súlyának rohamos csökkenése, az ipar arányának ugrásszerű, és a szolgáltatás részesedésének lassú növekedése kíséri a gyors iparosítást. Az így kialakított foglalkoztatottsági makrostruktúra, fejlődési pálya egészen más történelmi körülmények között és egészen más korszakban, de a legkorábban iparosodó

tőkés országok szerkezetével mutat hasonlóságot. Ahogy az ábrákon is látszik, magas ipari és ettől jelentősen elmaradó szolgáltatás ágazatbeli arány jellemző a szocialista gazdaságokra.

4. ábra. A mezőgazdaság, az ipar és a szolgáltatás szerkezete, 1980

Megjegyzés: az X tengelyen a szolgáltatás és az ipar arányának, az Y tengelyen az ipar és a mezőgazdaság arányának különbsége szerepel. A számok a következő országokat jelölik:

1. Egyesült Államok	16. Csehszlovákia	33. Peru
2. Kanada	17. Új-Zéland	34. Jamaica
3. Német Szövetségi Köztársaság	18. Ausztria	35. Kolumbia
4. Svédország	19. Izrael	36. Ecuador
5. Belgium	20. Magyarország	37. Dél-Korea
6. Norvégia	21. Olaszország	38. Tunézia
7. Franciaország	22. Szovjetunió	39. Guatemala
8. Dánia	23. Lengyelország	40. Nicaragua
9. Hollandia	24. Bulgária	41. Algéria
10. Japán	25. Spanyolország	42. Szíria
11. Ausztrália	26. Írország	43. Paraguay
12. Svájc	27. Románia	44. Salvador
13. Finnország	28. Venezuela	45. Fülöp-szigetek
14. Anglia	29. Chile	46. Honduras
15. Német Demokratikus Köztársaság	30. Portugália	47. Thaiföld
	31. Irán	48. Egyiptom
	32. Mexikó	49. Indonézia

A legkorábban iparosodó országokban azonban a XIX. század közepén az ipartól lényegesen elmaradó szolgáltató arány elegendő volt a kor legfejlettebb infrastrukturális ellátásához. Az 1860-as években az országok infrastrukturális sorrendjében az első három helyet Belgium, Svájc és Anglia foglalja el (4). A későbbi fejlődés során a szolgáltató ágazat magas foglalkoztatottsági aránya alakul ki ezekben az országokban is, amely kielégíti a mindenkori korszerű igényeket. Ekkor

már az ipar magas arányát nem a terciér szektor, hanem a mezőgazdaság igen csekély részesedése ellensúlyozza. A szocialista országokban viszont a szolgáltatás ágazat alacsony részesedése a mai kor gyökeresen más infrastrukturális igényeit nem tudja kellően kielégíteni, és ez az alacsony arány az infrastruktúra elmaradásának egyik oka és mutatója.

Az erőltetett ütemű iparosítás, az ipari termelés gyors növelése párosulva a viszonylag alacsony technikai szinttel megkövetelte az itt foglalkoztatottak számának és arányának jelentős emelését. A szocialista országokban a második világháború utáni összes munkaerő-áramlás nemzetközi összehasonlításban nem kiugróan magas. Magyarországon 1950 és 1970 között minden száz dolgozóból 17–18 fő állt az előző évtizedben újonnan munkába, vagy változtatott ágazatot. Ez nagyjából megfelel az 57 országra számított nemzetközi átlag 1950 és 1980 közötti értékének. Ugyancsak 1950 és 1970 között Japánban például száz főből 25–29 fő vett részt egy-egy évtizedben a munkaerő-áramlásban, de a legfejlettebb tőkés országok átlagában is 15 fő.

Magyarországon az 1950 és 1960 közötti munkaerő-áramlás háromnegyedét adták az újonnan munkába állók, egynegyedét a mezőgazdaságból elvándorlók, 1960 és 1970 között viszont már éppen fordított a külső és a belső munkaerő-áramlás közötti arány. Az újonnan munkába állók legfontosabb forrását a nők fokozódó gazdasági aktivitása jelenti. 1950 és 1970 között 25-ről 38,6 százalékra nőtt, több mint másfélszeresére (28). A szocialista országokban sem az összes, sem a külső és a belső munkaerő-áramlás nem kiugróan magas az iparosítás időszakában. Így az ipar nagy munkaerőigényét az összes foglalkoztatottakon belüli magas aránnyal a szolgáltatás ágazat terhére lehetett kielégíteni. A munkaerő-áramlás iránya a szocialista országokban eltér a második világháború után megfigyelhető nemzetközi tendenciától. Az újonnan munkába állók és a mezőgazdaságból elvándorlók nagy része az ipari foglalkoztatottak számát növeli, és csak lényegesen kisebb része a terciér szektoré. Az ipari munkaerő-áramlás nem önmagában véve magas, mivel hasonló, sőt lényegesen nagyobb értéket sok tőkés országban megfigyelhetünk, hanem a szolgáltatás ágazat munkaerő-áramlásához viszonyítva. 1950 és 1970 között Magyarországon az összes munkaerő-áramlás háromnegyede irányul az iparba és egynegyede a terciér szektorba. E munkaerő-áramlás eredményeként alakult ki a szocialista országokban az ipar igen magas aránya, és a foglalkoztatottakat tekintve fokozatosan háttérbe szorult a terciér szektor, növekvő elmaradást mutatva egyrészt a szocialista gazdaságok belső igényeihez, másrészt a nemzetközi összehasonlítás eredményéhez képest.

A szolgáltató ágazatba való csekély munkaerő-áramlás legnagyobb mértékben a közlekedésben dolgozók számát növelte, jelezve, hogy az iparhoz hasonlóan e technikaérzékeny ágazatban is lassú a műszaki fejlődés. A közlekedés nagy súlya is hasonló a legkorábban iparosodó országokéhoz, ami mögött többek között a nehézipar elsődlegessége, az I. osztály, a termelési eszközök termelésének kiemelt fejlesztése és az ehhez kapcsolódó magas szállítási igény húzódik meg a szocialista gazdaságokban.

A hetvenes évtizedben minden fejlett tőkés országban a korábbinál is jobban csökkent az ipar és gyorsabban nőtt a szolgáltatás aránya, a szocialista országok pedig általában változatlan szerkezetben fejlődtek tovább. Itt Magyarország az egyetlen kivétel, ahol 1970 után, ahogy a 3. ábrán is látható, megindul az ipar arányának csökkenése. Az 1980-as évtized elejére fokozódtak a szocialista és a tőkés országok makrostruktúrájában megmutatkozó különbségek (11), (12). A különböző fejlődési pályákon haladó tőkés gazdaságok szerkezete viszont fokozatosan közelít

egymáshoz. A szocialista országok fejlődése a legkorábban iparosodó országok nyomvonalát követi, az utóbbi évtizedekben azonban magukra maradtak ezen az úton.

IRODALOM ÉS FORRÁSJEGYZÉK

- (1) Általános mutatók a munkaerő és életszínvonal nemzetközi összehasonlító vizsgálatához (1937–1968). Munkaerő és Életszínvonal Távlati Tervezési Bizottság Nemzetközi Összehasonlító Munkacsoport. (Kézirat)
- (2) *Bairoch, P.*: Europe's gross national product: 1800–1975. *Journal of European Economic History*. 1976. évi 2. sz. 286., 297. és 307. old.
- (3) *Clark, C.*: The conditions of economic progress. The Macmillan Press. London. 1957. 740 old.
- (4) *Csernok Attila – Ehrlich Éva – Szilágyi György*: Infrastruktúra. Korok és országok. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1975. 75. old.
- (5) *Drechler László – Szarvas Péter*: Magyarország és 119 ország bruttó hazai termékének és főbb összetevőinek összehasonlítása (1950–1977). *Közgazdasági Szemle*. 1981. évi 2. sz. 215. old.
- (6) *Ehrlich Éva – Timár János*: Munkaerő és iparosodás. *Gazdaság*. 1981. évi 2. sz. 48. old.
- (7) *Fuà, G.*: Employment and productive capacity in Italy. *Banca Nazionale del Lavoro*. Róma. 1977. szeptember. 233 old.
- (8) *Gershuny, J.*: After industrial society? The emerging self-service economy. The Macmillan Press. London. 1978. 190 old.
- (9) *Kuznets, S.*: Levels and variability of rates of growth. Quantitative aspects of the economic growth of nations. I. *Economic Development and Cultural Change*. 1956. október. 86. old.
- (10) *Kuznets, S.*: Industrial distribution of national product and labor force. Quantitative aspects of the economic growth of nations II. *Economic Development and Cultural Change*. 1957. július. 1–111. old.
- (11) *Dr. Muraközy László*: A beruházások és az állóeszköz-állomány szerkezete. *Statistikai Szemle*. 1986. évi 2. sz. 122–138. old.
- (12) *Dr. Muraközy László*: A termelési makrostruktúra nemzetközi összehasonlításban. *Statistikai Szemle*. 1986. évi 5. sz. 461–480. old.
- (13) *Oberai, A. S.*: Changes in the structure of employment with economic development. International Labour Office. Geneva. 1979. 47 old.
- (14) *Summers, R. – Heston, A.*: Improved international comparisons of real product and its composition 1950–1980. *The Review of Income and Wealth*. 1984. évi 2. sz. 207–262. old.
- (15) Western economies in transition: structural change and adjustment policies in industrial countries. Westview Press. Boulder. Colorado – London. 1980. 46. old.
- (16) *Annuaire statistique de la France 1975*. Párizs. 1975. 55 old.
- (17) *Annual Abstract of Statistics 1975*. London. 1975. 152–155. old.
- (18) *Annual Abstract of Statistics 1982*. London. 1982. 145–148. old.
- (19) *Bairoch, P.*: The working population and its structure. Université Libre de Bruxelles. Brüsszel. 1968. 134–191. old.
- (20) *Ehrlich Éva*: Japán. A felzárkózás anatómiája. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*. Budapest. 1979. 63. és 125–127. old.
- (21) *Emi, K.*: Essays on the service industry and social security in Japan. Tokió. 1978. 151–153. old.
- (22) Az európai KGST-országok gazdasága. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1984. 60. és 356. old.
- (23) *European economy*. UN. 1983. november. 86–96. old.
- (24) Az 1941. évi népszámlálás. 3. Összefoglaló adatok. (Történeti Statistika Kötetek). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1978. 105 old.
- (25) 1949. évi népszámlálás 6. Foglalkozás-statisztikai eredmények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1950. 33–35. old.
- (26) 1960. évi népszámlálás. 6. Foglalkozási adatok. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1963. 46–47. old.
- (27) 1970. évi népszámlálás 24. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1973. 112–126. old.
- (28) 1980. évi népszámlálás. 22. köt. Foglalkozási adatok I. 1. rész. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1982. 55. és 63. old.
- (29) 1980. évi népszámlálás 25. köt. Foglalkozási adatok II. 2. rész. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1982. 578–593. old.
- (30) *Historical statistics of the United States. Colonial times to 1970*. U.S. Department of Commerce. Washington, D. C. 1975. 138 old.
- (31) *Hundred years statistics of the Japanese economy*. Bank of Japan. Tokió. 1966. 12–13. old.
- (32) *Japan statistical yearbook 1981*. Bureau of Statistics. Tokió. 1982. 55. old.
- (33) A KGST-tagországok népgazdasága. *Statistikai adatgyűjtemény*. Statistika Kiadó Vállalat. Budapest. 1979. 321–332. old.
- (34) *Labour force statistics 1960–1980*. OECD. Párizs. 1982. 214–216. old.
- (35) *Maddison, A.*: Phases of capitalist development. Oxford University Press. Oxford – New York. 1982. 35. old.
- (36) *Mitchell, B. R.*: European historical statistics 1750–1970. The Macmillan Press. London. 1975. 139–142. old.
- (37) *The national income and product accounts of the United States 1929–1965*. U.S. Government Printing Office. Washington, D. C. 1966. 110–113. old.
- (38) *Ohkawa, K. – Rosovsky, H.*: Japanese economic growth. Trend acceleration in the twentieth Century. Stanford University Press. Stanford – London. 1973. 310–311. old.
- (39) *Rastow, W. W.*: The world economy. History and prospect. University of Texas Press. Austin – London. 1978. 20–21. old.
- (40) *Singelmann, J.*: The sectoral transformation of the labour force in seven industrialized countries 1920–1970. *The American Journal of Sociology*. 1978. évi 5. sz. 1227. old.
- (41) *Statistical abstract of the United States 1981*. U.S. Department of Commerce. Washington, D. C. 1981. 306. és 390–398. old.
- (42) *Statistisches Jahrbuch 1975*. Wiesbaden. 1975. 194. old.

- (43) Statistisches Jahrbuch 1981. Wiesbaden. 1981. 100. old.
(44) Statistisk årsbok for Sverige 1980. Stockholm. 1980. 100. old.
(45) Yearbook of Labour Statistics 1955, 1963, 1967, 1976. United Nations. New York.
(46) Yearbook of Nordic Statistics 1982. Stockholm. 1983. 76-77. old.

TÁRGYSZÓ: Foglalkoztatottság. Nemzetközi összehasonlítás.

РЕЗЮМЕ

Автор в рамках широкого международного сравнения на основании данных за последние сто лет исследует отраслевую структуру занятых. Анализирует, в какой мере в ходе различных исторических периодов менялись взаимосвязи между структурой занятости и уровнем экономического развития, а также то, какие отрасли развивались наиболее динамично в отдельные периоды. Сначала исследует соотношение структуры сельского хозяйства, промышленности и сферы услуг, затем более подробно структуру третичного сектора, и в заключение потоки рабочей силы в национальных экономиках в целом и в отдельных отраслях. В последнем разделе своего очерка автор, на основании изложенных выше факторов и тенденций и, соответственно, обнаруженных в них различий и особенностей занимается специфическими путями развития, наблюдающимися в историческом преобразовании структуры занятости.

SUMMARY

The study deals with the sectoral distribution of employment in international comparison using the available data for the last 100 years. The changes in the relationships of employment structure and economic development are analysed in different historical periods and the most dynamically developing branches are identified. The author investigates first of all, the structure of agriculture, industry and services, then the migration of the labour force in the national economies and among individual branches of the economy. The last chapter of the study, relying on the facts and tendencies presented above deals with the different growth paths which can be observed in the course of the historical changes in the macro-structure of employment.